

Erich Noris SZAKÁCS*

„QUI VULT VENIRE POST ME, ABNEGET SEMET IPSUM ET TOLLAT CRUCEM SUAM ET SEQUATUR ME”. PROCLAMAREA CRUCIADEI DIN ANUL 1514

„Qui vult venire post me, abneget semet ipsum et tollat crucem suam et sequatur me”. The proclamation of the 1514 Crusade

Abstract: *The first main objective of this paper is to bring to our attention some aspects related to the organisation of the crusade from 1514. The classic and consecrated Romanian historiography tends to pay more attention to the analysis of the event only after its seditious metamorphosis. For a more profound understanding of the problem we believe that its nature must be known, which in conjunction with the context, the cultural and the canonical aspects, can provide explanations about its evolution and its outcome. Therefore, the key role was played by the Archbishop Strigoniensis, Bakócz Tamás, who was legatus latere of Pope Leo X. He was entrusted with the proclamation of the crusade, but a fundamental role was also played by the auxiliary elements such as different bishops and the observant branch of the Franciscan order. The problem has such dimensions that it would be impossible to enlighten the whole unclear situations related to the event from 1514 through one single study, but the paper's objective is to draw the main lines of the proclamation and dissemination of the Crusade with a more detailed approach upon Transylvania.*

Keywords: *Crusade bull, revolt, bishops, monastic orders, Christianitas, Ottoman Empire.*

Un episod mai puțin cunoscut în istoriografia română este cel al cruciadei din anul 1514. De obicei, complexei mișcări cruciate, care a cunoscut un final sedicios, i s-au atribuit aparențele unei simple revolte¹. Mai mult, de-a lungul perioadei ateocratice interpretarea evenimentului a fost încapsulată și coruptă în favoarea ideologiei oficiale². Astfel, mișcarea

*PhD Candidate, „Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, Romania; e-mail: norisszakacs@gmail.com.

Date submitted: June 12th 2018

Revised version submitted: September 1st 2018

Accepted: September 15th 2018

¹ Vezi de pildă Pascu 1955: 5-6, 91-112.

² Pentru contaminarea ideologică a practicii scrisului istoric în perioada comunistă vezi: Măciu 2004: 338; Hitchins 1992: 1078-1081; Moisa 2003: 113-114.

nu numai că a fost explicată printr-o grilă cultural-ideologică specifică, ci și prin aplicarea unei terminologii restrânse în jurul câmpului semantic al răscoalei. Această schemă interpretativă se potrivea istoriografiei relativ liniare, specifice epocii amintite, care supralicita lupta de clasă. Din aceste motive, cruciada nu a fost privită numai ca o luptă împotriva unei ordini sociale sufocante pentru clasele inferioare ale societății, dar coordonarea ei a fost atribuită în mare parte personalului militar secular. Mai precis, dintre cei amintiți ca participanți la cruciadă dăinuie numele și imaginea lui Gheorghe Doja. Gheorghe Doja rămâne unul dintre cele mai cunoscute personaje ale anului 1514, fiind înzestrat cu o aură aproape legendară în exegeza anterioară, în literatura istorică, dar și beletristică. Astfel, imaginea lui Doja depășește orizonturile de interes ale istoricilor, atrăgând atenția și acelor filoane literare care nu sunt supuse metodologiei științifice. Rigorile de pretenție științifică sunt în acest caz suspendate, terenul artistic oferind ambientul optim pentru valorificarea imaginației, care este însă o facultate non-logică, fiind de înțeles că în privința reconstituirii evenimentelor lucrările artistice sunt în majoritatea cazurilor mutual exclusive cu studiile științifice. Desigur, importanța lor rezidă în posibilitatea interogării artiștilor și a publicului cititor (neavizat în scrierea istoriei) asupra imaginii lui Gheorghe Doja într-o perioadă de timp determinată. Altfel spus, literatura beletristică sau alte manifestări artistice definesc mult mai acurat perioada în care au fost scrise decât perioada despre care se scrie. Astfel, Doja pare să fi atras de-a lungul timpului atenția romancierilor³, a dramaturgilor⁴, dar și a compozitorilor de operă⁵ sau a poeților⁶. Evenimentele din cadrul așa-numitei răscoale sunt puse pe seama lui Doja, el nefiind doar un conducător al trupelor cruciate la origini ci un adevărat simbol pus în slujba luptei împotriva nedreptății.

Demnă de amintit este și numirea unui personaj în fruntea armatei, menționat sub forma Melchior Bannser/ Banckwr/ Vanser, pus la conducere înaintea lui Gheorghe Doja. Nu se cunosc detalii biografice ale personajului, nici nu putem trasa idei prosopografice pe baza mențiunilor

³ Vezi Eötvös 1974; romanul a avut succes, fiind reeditat imediat după prima publicare. Vezi și edițiile Kriterion, București, 1978 și Móra, Budapest, 1978; Szabó 1954, reeditată la Kossuth, Budapest, 1972; Gergely 1945, apoi reeditat la Athenaeum, Budapest, 1950; Szépiroda, Budapest, 1954; Szépiroda, Budapest, 1960; Szépiroda, Budapest, 1966; apoi Nemeskürty 1975; dar și edițiile Magvető, Budapest, 1980; Magvető, Budapest, 1983; iar una dintre ultimele apariții este o carte ilustrată, scrisă sub forma literaturii pentru copii și publicată cu ocazia trecerii a 500 de ani de la evenimentul din 1514, adică în anul 2014, de către Nógrádi Gábor, vezi Nógrádi 2014.

⁴ Vezi de exemplu Hevesi 1921; Sárközi 1939; Illyés 1956; Székely 1964; cea din urmă lucrare a fost reeditată și în România la editura Kriterion, București, 1989.

⁵ Vezi de pildă piesa de operă *Dózsa György* scrisă de Erkel Ferenc după versurile lui Szigligeti Ede, inspirate după „jocurile triste ale istoriei în versuri” („verses történelmi szomorújátéka”) scrise de Jókai Mór în Winkler 2003: 571-574.

⁶ Vezi Petőfi Sándor, *A nép nevében*; Ady Endre, *Dózsa György unokája*, *Dózsa György lakomáján*; Illyés Gyula, *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon*; Bella István, *Székely Dózsa György etc.*

documentare din perioada și de după anul 1514, însă știm că inițial trupele i-au fost încredințate lui. Este foarte important să amintim, în defavoarea acelor curente istoriografice care aleg să prețuiască prea mult semantica de răscoală a evenimentului, că nici personajul amintit, nici Gheorghe Doja, nici Melchior Bannser/ Banckwr/ Vanser sau alte personaje ajunse la conducerea armatelor nu au fost țărani. Melchior era un mercenar, probabil ceh sau provenit din spațiile germanofone, care a avut experiență militară și care a fost numit de comun acord în fruntea armatei⁷.

Ceea ce dorim însă să subliniem în studiul nostru este importanța fundamentală pe care au avut-o instituțiile și personalul ecleziastic în cadrul cruciadei din 1514, dar și în cazul instituției cruciate în general. Astfel, este fundamentală, de pildă, activitatea preotului Laurențiu, o figură ecleziastică care nu numai că a însuflețit trupele cruciate ci s-a ocupat personal și de recrutarea personalului și de ghidarea acestuia, chiar și după suspendarea cruciadei și delegitimarea acesteia⁸. Însărcinați cu predicarea cruciadei din Regatul Ungariei în general, și cu aspectele privind teritoriul Transilvaniei în special, au fost episcopul vremii Várdai Ferenc, ca vicelegat⁹ și ordinul franciscan de strictă observanță¹⁰. În virtutea perpetuării tradiției medievale Sfântul Scaun asuma rolul de cap al instituției cruciate, fiind singurul în măsură să o predice și să prevadă finalitatea înspre care o conducea. Astfel, condiția *sine-qua-non* de proclamare și desfășurare într-o formă eclesiologic-validă se făcea prin intermediul bulei de cruciadă, emisă exclusiv de către suveranii pontifi¹¹.

Proclamarea cruciadei. În data de 15 iulie 1513, papa Leon al X-lea a emis o enciclică privind promovarea campaniei cruciate care trebuia organizată sub atenta supraveghere a cardinalului Bakócz Tamás. Arhiepiscopul de Strigoniu a fost numit legatus latere, prin care Papa îi

⁷ Barta 1975: 70; Tóth (a) 2015: 84.

⁸ Sarbak 2010: 115-122; Redăm câteva rânduri din lucrarea lui Christopher Scheurl, *Geschichtsbuch der cristenhait von der iarzal 1511. bis auf dieses gegenwertig iar achtundzwaintzig iars*, relevante în privința originii preotului, despre care nu cunoaștem multe informații până în momentul cruciadei din 1514: „Di Krewtzer, das ist der gemein man, haben kurtzlich der masen vberhandt genomen, das si nahent in gantz Hungerlandt herrn, vnd Pest, im stift zu Erla, in Sibenburgen, vnd an andern mer orten, vnd zu obristen feldhauptman vnd volgent zu irem konig aufgeworffen Zeckel Jorgen, der hat sich geschriben einen konig des gebenedeiten volcks der gekreutzigten einen freundt vnd vntherthan des kongs von Hungern, einen feindt der prelaten, herrn vnd edlen. Seine vntherhauptleut sein gewesen Lorentz Pater chorherr zu S. Sigmundt zu Offen...”; Borsa 1991-1993: 334; Kulesár 2013.

⁹ Fekete Nagy et alii 1979: 65.

¹⁰ Aceștia erau numiți „commissarii in hac parte presentim extra civitates Budensem et Pesthiensem per nos specialiter deputati; fratresque ordinis minorum de observancia, quos tantummodo precipue extra dictas civitates Budensem et Pesthiensem, et non alios, commissarios in hac parte fecimus special”; Szücs 1972: 214.

¹¹ Vezi Alphanhéry & Dupront 1959: *passim*; Cardini 1996: *passim*; Cardini 1993: *passim*.

delega puteri plenipotențiare în privința organizării cruciadei¹². Astfel, deja în 6 noiembrie cardinalul pornea către Regatul Ungariei, având statutul de legat din coasta Papei. Până la data de 23 martie acesta s-a oprit la Esztergom, fiind nevoie de o mică perioadă de repaus pentru cardinalul de 71 de ani, apoi a pornit către Buda. În același timp, regele a convocat consiliul regal pentru a dezbate problema cruciadei¹³.

Așadar, la data de 16 aprilie cardinalul a lansat apelul la cruciadă, anunțându-l pe arhiepiscopul de Kalocsa, Giorgio Frangepani, pe episcopii Perényi Ferenc de Oradea¹⁴, Szakmáry György de Pécs, Gosztonyi János de Győr, Zalkán László de Vác, Podmaniczky István de Nyitra, Csáki Miklós de Cenad, dar și în celelalte 24 de capitluri ale Regatului și bisericile acestora, precum Eger, Pécsvárad, Pétervárad, Szekszárdon, Szentmárton, Lövöldön, Zobor, Bács sau Titel. În privința Transilvaniei, dar și a Croației, Bosniei sau părților tătărești, legatul pontifical a delegat slujba difuzării cruciadei episcopilor din aceste regiuni. Astfel, erau însărcinați cu predicarea cruciadei și strângerea trupelor Várday Ferenc, episcopul Transilvaniei, Erdódy János, episcop de Zagreb (Zágráb), Guthi Ország János, episcop de Szerem, Gibárti Keserü Mihály, episcopul Bosniei, Simon, episcop de Modrus, Egervári Bereck, episcop de Tinnin (Knin)¹⁵. Pe lângă înalții ierarhi amintiți din Regatul Ungariei, care au fost mobilizați pentru a pune pe roate aparatul cruciat, cardinalul apelează la categorii vaste de autorități, atât *in spiritualibus*, cât și *in temporalibus*, pentru a difuza cruciada până la marginile Regatului și chiar în afara acestuia. De pildă, Illés, care era parohul din Tolcsva, comitatul Zemplén, a fost însărcinat de cardinalul Bakocz să ceară sprijinul mișcării de la autoritățile laice din comitatul amintit și al parohiilor din acest spațiu. Szür Lőrincz din Sacz, comitatul Abaúj, a primit rolul de a aduna cât mai mulți cruciați din zona Kosice (Kassa)¹⁶. Un caz aparte îl reprezintă Slavonia, unde nu există înregistrări documentare privind mișcarea unor trupe semnificative, a unei campanii de recrutare explicită, sau vreo activitate a ordinului franciscan de strictă observanță. Totuși, se pare că mesajul cardinalului maghiar a fost receptat și în Slavonia căci, în momentul revenirii sale în regatul Ungariei, Bakócz Tamás s-a oprit la Zagreb două săptămâni. Cardinalul s-a întâlnit cu Beriszló Péter, trezorier și ban de Dalmația, Croația și Slavonia, cu care a discutat despre proiectul cruciat. Beriszló Péter a fost cel care a propagat recrutarea trupelor în aceste teritorii, detaliile fiind probabil discutate în scurta perioadă petrecută în Slavonia de către cardinal. Mai mult, cunoaștem faptul că Beriszló Péter a fost la Buda în data de 21 aprilie, fiind

¹² Pentru tipurile de legați pontificali și misiunea lor vezi Turcuș 2001: *passim*.

¹³ Acest episod este amintit în cronica lui Istvánffy 1622.

¹⁴ Ganoczy 1776: 7.

¹⁵ În Tripartitum-ul (Hármaskönyv) lui Werbőczy István din 1514; sursă on-line: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm [12.11.2017, h17:19].

¹⁶ Fraknói 1872: 439.

foarte probabil ca acesta să mai fi avut cel puțin o întrevvedere cu cardinalul Bakócz¹⁷.

Întâi, cardinalul maghiar a adus la cunoștință conținutul bulei papale privind declanșarea cruciadei și aspectele legate de emiterea indulgențelor, fiind așteptat un număr mare de participanți. Unul dintre cei care s-au opus planurilor de cruciadă a fost trezorierul Telegdi István. Acesta propunea pregătirea unei campanii laice, care să fie orchestrată strict de către instituțiile seculare ale Regatului, cu complementaritatea puterii spirituale. La fel ca Telegdi, mulți dintre nobilii și baronii Regatului au fost de acord cu pornirea unei campanii anti-otomane, însă se opuneau planurilor înfățișate de Bakócz Tamás. După aceste discuții, care au rămas cu un final nedecis, Bakócz Tamás l-a însărcinat pe Dézsi Balázs, vicarul cardinalului maghiar, să comunice ordinului franciscan de strictă observanță apelul la cruciadă, pe care la rândul lor aceștia trebuiau să îl predice. În acest sens, la data de 9 aprilie se deplasează în piața Sfântul Gheorghe (*Szent György tér*) din Buda, unde duce misiunea la bun sfârșit¹⁸.

Încredințarea predicării cruciadei și a organizării ei efective, în sensul în care legatul pontifical avea o vârstă înaintată, fiindu-i imposibil să călătorească și să se ocupe personal de toate detaliile acesteia, a fost astfel oferită mai multor autorități, în maniera obișnuită. Cruciada, după cum scria și suveranul pontif, avea să își tragă seva din mai multe teritorii, care nu făceau parte numai din apanajul maghiar. Astfel, cardinalul maghiar era legat pentru Regatul Ungariei și al Poloniei¹⁹, în teritoriile „Wallachia, Slesia, Lusatia, Moravia, Transylvania, Sclavonia, Crohatia, Dalmatia, Prussia, Livonia, Lythuania, Russia, Moscovia”²⁰, dar și „Oppida et castra Treberuck, Thessem, Barka, Sokol, Waya, et in Crohatia Dalmatiaque provinciis Syn et Chasinam, Spalato” și Veneto²¹, fiind amintită și necesitatea apărării Scythiei Septentrionale. Astfel, în 15 iulie 1513 papa Leon al X-lea dă de știre regelui Vladislav al II-lea și regelui Poloniei, Sigismund, despre trimiterea ca *legatus latere* a lui Bakocz Tamás în vederea începerii pregătirilor pentru cruciada „adversus Turcas et Tartaros”. Tot în anul 1513, în data de 3 septembrie, pregătind misiunea legatară a cardinalului maghiar și, prin aceasta, de fapt întreaga cruciadă, papa Leon al X-lea stabilește aria geografică de care Bakocz urma să se preocupe. Astfel, el era numit: „Thomas miseratione divina tituli sancti Martini in Montibus sacrosanete. Romanae ecclesie presbiter cardinalis Strigoniensis, patriarcha Constantinopolitanus ad Hungarie, Bohémie, Polonie, Datie, Norvégie et Svecie regna necnon Prussiam, Russiam, Livoniam, Lithvaniam, Valachiam, Slesiam, Moraviam, Lusatiam,

¹⁷ Varga 2015: 221-222.

¹⁸ Tóth (b) 2015: 60.

¹⁹ Eorum regna et dominia – Vladislaus Hungarie et Bohemie ac Sigismundus Poloniae reges; Fekete Nagy et alii 1979: 32.

²⁰ *Ibidem*: 32.

²¹ *Ibidem*: 33.

Transilvaniam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam et Moscoviam omnesque et singulas regnorum et provinciarum predictorum civitates, Ínsulas, terras atque loca illis subiecta et alia eis adiacentia apostolice sedis legátus de latere”. Această titulatură, deși vastă și aproape imposibil de aplicat *de facto*, subliniază cât de serioasă urma să fie expediția împotriva Imperiului Otoman. Pe de altă parte este clar punctul de pornire al mișcării, al cărui izvor canonic este Sfântul Scaun. Cardinalul maghiar este delegat din coasta Papei pentru a mobiliza și a materializa mișcările militare împotriva turcilor. Se acordă indulgența plenară cardinalului, precum și celor care vor participa la mișcarea coordonată de Sfântul Scaun²².

În același timp, au existat și reale impedimente în cursul eforturilor pentru mobilizarea trupelor cruciate. Odată, încetinirea sau precaritatea mobilizării se datorează puternicei opoziții a baronilor Regatului, a trezorierului Telegdi István și, se pare, a episcopului de Cenad, Csáki Miklós, care va și plăti cu viața pentru împotrăvire, fiind ucis de cruciați. Pe de altă parte, resursele disponibile erau serios limitate iar implicarea autorităților din afara Regatului Ungariei a fost una relativă sau superficială. Nu în ultimul rând trebuie amintit faptul că nici comunicarea în Regat nu era una facilă. Transmiterea informației către marginile Regatului a reprezentat un aspect problematic, care a fost rezolvat într-o manieră relativă sau s-a ajuns în situația în care, din cauza corespondenței precare, regiunile marginale au întârziat susținerea cruciadei sau nu au reușit să ajute deloc mișcarea. De pildă, acesta este cazul parohului János sau al predicatorului Henrik din Kosice (Kassa), care precum parohii Péter din Sebes (comitatul Sáros) sau Benedek din Gecs (comitatul Abaúj) au întârziat corespondența și, astfel, predicarea mesajului cruciat. Întârzierea a avut loc până în data de 19 mai, când deja autoritățile au interzis creșterea numărului de trupe. Márki Sándor subliniază faptul că sibienii nu au primit conținutul bulei nici în luna iunie²³. Totuși, mișcarea a prins viață cu toate aspectele reușite și mai puțin reușite ale organizării ei. Expediția avea scopul de a împiedica pericolul musulman să înainteze teritorial, care amenința într-un mod perpetuu frontierele sudice și sud-estice și de a ține în frâu un eventual pericol tătar în zonele estice și nord-estice ale Regatului. Astfel, numărul trupelor era un factor important în cadrul acestor misiuni, având în vedere lipsa pregătirii militare a majorității participanților și anvergura adversarului.

Deja la sfârșitul lunii aprilie, mai precis în ziua de 24, cardinalul îl numește pe Gheorghe Doja în fruntea armatelor care urmau să îi înfrunte pe otomani. Foarte interesantă este observația lui Barta Gábor, care propune pe baza unei analize aprofundate și coroborarea unor surse eterogene o altă interpretare asupra acordării conducerii cruciadei. Acesta afirmă faptul că întreaga mișcare a fost încredințată unui mercenar numit

²² *Ibidem* : 54.

²³ Márki 1913: 84.

Melchior Bannsert/Banckwrt, iar Gheorghe Doja preia frâiele expediției abia mai târziu²⁴. Asamblarea aparatului belic care să poată lupta sub semnul crucii a reprezentat un efort complex, depus atât de legatul pontifical, care a primit încrederea papei Leon al X-lea. Mai mult, el a fost nevoit să apeleze la vectori ai Sfântului Scaun în Regatul Ungariei pentru a asigura ecoul social al mișcării. Pentru aceasta, observații au fost însărcinați cu misiunea de a predica cruciada în rândul populației în afara Transilvaniei²⁵. După data de 23 aprilie, mai precis după numirea lui Gheorghe Doja în fruntea cruciaților, autoritățile ecleziastice ale Regatului au depus eforturi reale sau mai puțin pragmatice pentru a spori numărul participanților. Numărul celor care doreau să își pună serviciul militar în slujba crucii era încă neglijabil la această dată. Izvoarele vremii, sau cele puțin mai tardive, care relatează detalii legate de încheierea cruciadei, amintesc de cifra de 300 de soldați²⁶. Numărul precar, care nu putea să asigure o campanie militară viabilă, se datora și superficialității cu care mesajul cruciat era răspândit în regat.

Date fiind aceste condiții, ordinul franciscan de strictă observație este însărcinat să adune participanți la cruciadă²⁷. Cardinalul maghiar îi scrie lui Dézsi Balázs, care în acel moment era vicarul ordinului fraților minoriți observați, cerându-i să participe activ la difuzarea cruciadei astfel încât să fie adunați câți mai mulți participanți. Astfel, Bakócz scrie o scrisoare vicarului ordinului în jurul zilei de 25 aprilie, prin care solicită implicarea ordinului²⁸. În aceeași zi vicarul anunță ca toți custozii ordinului franciscan de strictă observație să publice și să predice bula de cruciadă, în acest document aflându-se și conținutul sub formă de transumpt al scrisorii trimise inițial de cardinal către vicarul franciscanilor²⁹. Nu cunoaștem exact

²⁴ Barta 1975: 87.

²⁵ Szücs 1972: 213.

²⁶ „Trecenti enim fere ab initio nomina dederant, sed paulatin multitudo crevit, în Odeporicon id est itinerarium reverendissimi in Christo patris et domini Mathei S. Angeli cardinalis Gurcensis...quaeque in conventu Maximiliani caesaris augusti serenissimorumque regum Vladislai, Sigismundi ac Ludovici memoratu digna gesta sunt per Riccardum Bartholinum Perusinum edita”. Viennae 1515, scrisoarea a II-a; „et in momento tricenta equites steterunt proximus”, în Georgii Sirmiensis 1857: 59.

²⁷ Aceștia erau numiți „commissarii in hac parte presentim extra civitates Budensem et Pesthiensem per nos specialiter deputati; fratresque ordinis minorum de observancia, quos tantummodo precipue extra dictas civitates Budensem et Pesthiensem, et non alios, commissarios in hac parte fecimus special”, Szücs 1972: 214.

²⁸ Fekete Nagy et alii 1979: 66.

²⁹ „Quedam transumpta auctentica bulle apostolice super extensione et exequcione sanctissime cruciate et expeditionis contra Thurcos pro religionis Christiane et presertim huius regni Hungarie defensione indicte cum summariis et instructoriis necnon litteris sue voluntatis et mandati, quibus me ad publicandas et exequendas facultates eiusdem cruciate specialiter deputaverit ac delegavit...”; mai departe în același document, vicarul prescrie custozilor: „Rogans et obsecrans eandem, ut in commissione huius modi tota animi diligentia et sedulitate superintendat, alios nihilominus ex fratribus sue custodie ad id idoneos, specialiter autem omnes patres guardianos eiusdem custodie ad huius modi execucionem deputando, quos eiam ego auctoritate prefata deputo et per presentes

data în care ordinul franciscan de strictă observanță începe să predice de facto cruciada, dar în jurul zilei de 25 aprilie sunt datate mai multe scrisori dinspre cardinal înspre vicarul ordinului, apoi de la vicar către custozii ordinului și apoi către toți frații, acestea având o direcție descrescătoare-ierarhică și un sens radiar. Franciscanii erau însărcinați cu predicarea cruciadei atât în rândurile personalului ecleziastic, cât și a laicilor, a tuturor oamenilor indiferent de demnitate, grad, condiție socială³⁰.

Implicarea ordinului franciscan în predicarea și organizarea cruciadei nu era un element străin Regatului Ungariei și nu numai. Un rol foarte activ pe care franciscanii l-au jucat în predicarea și bunul mers al cruciadelor din Regatul Ungariei se poate observa mai ales după 1456. În acest moment se remarcă deosebita activitate a Sfântului Ioan de Capistrano, care a fost trimis să ajute la orchestrarea cruciadei de către papa Calixt al III-lea. Ioan de Capistrano, alături de Ioan de Hunedoara, a reușit să oprească la Belgrad înaintarea trupelor Imperiului Otoman, care amenința o bună parte din Creștinătatea din Estul și Centrul Europei³¹. Viziunea de ansamblu și capacitatea de detectare a acelor elemente care provocau disfuncționalități în esența și existența Christianitas propulsează ordinul franciscan către vârful instituției cruciate, unde sunt responsabili cu diverse activități care să țină viu spiritul cruciadelor. Predicile și omiliile publice din piețe, din centrele urbane sau proto-urbane sunt decisive în legarea unei relații strânse cu populația creștină, către a cărei întâmpinare ordinul iese în astfel de momente. De altfel nu poate fi contestat rolul fundamental pe care ordinul l-a jucat în lupta împotriva necredincioșilor, deși monahii nu aveau voie să se prezinte înarmați pe câmpul de luptă. După cum am văzut deja, cruciada este rezultatul unui cumul de factori care nu sunt încapsulați în definițiile războiului strategic sau ale războiului cu arma. Dimpotrivă, componenta spirituală se plasează pe un loc cel puțin la fel de important precum pregătirea fizică a cruciaților. Latura spirituală era astfel în situații specifice încredințată ordinului franciscan. Astfel, atât în

subdelego, item bullas huius modi publicando et per alios publicari faciendo, ecclesias visitandas, deputando, absolvendo, dispensando, confessionalia dando et alia faciendo, que mihi in dicta commissione conceduntur et iniunguntur et ad hoc summo studio laborando, ut ista gracia ad omnium Christi fidelium noticiam cicius deveniat...”; Fekete Nagy et alii 1979: 67.

³⁰ Un alt document datat în jurul zilei de 25 aprilie cere fraților: „fratres aliquos ad hanc sanctam expeditione pugnancium deputare vosque ad id indicaverim idoneos...vobisque commissum negocium secundum gratiam ab alto vobis concessam fideliter et religiose pariter et devote exequentes tempore opportuno ad locum vestre residence redire teneamini...et singulis dominis patribus et fratribus ac confratribus nostris tam secularibus quam regularibus ac eciam cunctis Christi fidelibus et devotis cuiuscunque dignitatis, status, gradus et condicionis existant hominibus ad quorum terras, dominia, conventus et loca vos venire contigerit, charius in Domino commendando rogans et obsecrans eosdem, ut – se necesse fuerit – suum vobis auxilium, favorem pariter et amorem parare velint”; Fekete Nagy et alii 1979: 68.

³¹ Pentru activitatea Sfântului Ioan de Capestrano și a rolului activ jucat de franciscani în cruciada de la 1456 vezi Damian 2011; vezi și Barta 1985.

cazul cruciadei de la 1456, cât și în 1514, ordinul franciscan a jucat un rol fundamental, fiind vorba chiar de asemănări facil de observat, subliniate într-un amplu studiu asupra celor două momente de către istoricul Norman Housley³².

Având aceste indicii, ne este greu să validăm exegeza care supralicitează latura de răscoală a mișcării, amintind rolul important și predispoziția pentru înrolare a claselor joase ale societății; astfel de interpretări istorice ale evenimentului tind să îi considere pe participanții la cruciadă, care se vor răscula într-un final, un fel de unelte în mâinile nobilimii care în fața pericolului nu ezită să trimită păturile joase ale societății înainte, în detrimentul auto-sacrificiului. Mesajul cruciadei era însă cu totul altul. Acesta era transmis tuturor *in Christi fidelibus*, iar tocmai pentru întărirea acestui mesaj emitenții izvoarelor vremii, printre care îi enumerăm pe Papă, pe cardinalul Bakócz, pe vicelegați, dar și pe franciscanii observanți, insistă pentru participarea cât mai multor persoane atât din mediul ecleziastic, cât și laic. Astfel, erau chemați „in usus sacri belli omnibus et singulis venerabilibus fratribus nostris archiepiscopis, episcopis ac dilectis filiis electis, administratoribus, commendatariis et abbatibus ceterisque prelatibus et personis ecclesiasticis, secularibus, regularibus ac ordinum et militarum quorumlibet exemptis et non exemptis, sacte tamen Romane ecclesie cardinalibus ac dilectis filiis magistris prioribus, preceptoribus et fratribus prioratum, preceptoriarum et domorum hospitalis sancti Iohannis Ierosolomitani”. De asemenea, bula pontificală ce proclama cruciada preciza clar că erau așteptați *contra fidei Christiane hostes* toți cei care doreau să apere credința adevărată, care se afla în pericol, indiferent de „preeminentie, dignitatis, gradus, status, religionis, ordinis vel condicionis existant”³³.

Spațiul transilvănean a fost supus unui proces de înrolare ceva mai diferit, în sensul că misiunea predicării cruciadei i-a revenit lui Várday Ferenc, episcopul Transilvaniei, și apropiaților acestuia. Într-un document din 25 aprilie, rolul observanților și al episcopului Transilvaniei sunt amintite simultan. De altfel, tot în cadrul aceleiași scrisori Várday Ferenc este numit pentru spațiile transilvane *locumtenens seu vicelegatus generalis*³⁴, fiind o poziție foarte importantă, care subliniază atât încrederea oferită episcopului Transilvaniei³⁵ cât și necesitatea prelungirii mâinii lungi

³² Housley 1998: 1-28.

³³ Fekete Nagy et alii 1979: 43-44.

³⁴ Luczenbacher & Almási Balogh 1841: 255-257.

³⁵ „Francisco de Warda episcopo Transilvano tanquam fratri et in provincia Transilvaniae et locis sibi adiacentibus locum tenti seu vicelegato nostro generali salutem in Domino sempiternam!”; mai departe în același document aflăm care era misiunea episcopului: „Idcirco cum ad provinciam praedictam ob varias occupationes personaliter accedere non valeamus, eandem fraternitatem tuam, in qua in his et in aliis fiduciam specialem in Domino obtinemus, in provincia Transilvaniae omnibusque et singulis civitatibus et locis eidem adiacentibus locum tenentem seu vicelegatum nostrum generalem auctoritate apostolica nobis specialiter in hac parte attributa tenore praesentium statuimus, creamus, constituimus

a Sfântului Scaun. Pe de altă parte, episcopul Transilvaniei nu este singurul vicelegat, ci cardinalul îl încredințează și pe Simon, episcop de Modrus, cu același statut pentru Slavonia, Croația și Dalmația³⁶. Pentru a înțelege importanța statutului vicelegaților, dar mai ales pentru a sublinia funcționarea mecanismului cruciat ca instituție complexă, aflată în evidența Sfântului Scaun și coordonată de acesta prin diferiți difuzatori, trebuie să fim atenți la rolul și puterea cu care vicelegații au fost investiți pentru a modela toate elementele societății care pot servi cruciadei³⁷.

Ținând cont de toate elementele amintite anterior, în data de 9 aprilie 1514 cruciada a fost proclamată cu ajutorul bulei în cauză, fiind cât se poate de clar faptul că tabăra cardinalului a reușit cu succes să se impună în cadrul discuțiilor. Majoritatea nobilimii a subscris ideii cruciadei, fiind rugați să adune trupe și să se deplaseze către Timiș. Din punct de vedere canonic, cruciada avea prin definiție un rol defensiv, fiind clar surprinsă în documentele vremii această dimensiune³⁸. Însă nu există vreo mențiune documentară care să clarifice natura expediției. Strategia campaniei încă pare să nu fi fost foarte detaliat pusă la punct. Nu se cunoștea dacă cruciații aveau să facă expediția *contra Turchos* într-o cheie defensivă, așteptând și

et deputamus cum potestate cruciatam praedictam in provincia et locis supradictis per se vel alium seu alios indicendi, publicandi, praedicandi et exequendi necnon omnibus et singulis facultatibus in literis cruciate sub plumbo more Romanae curiae signatis"; Fekete Nagy et alii 1979: 65.

³⁶ „Reverendo patri domino Symoni Dei et apostolice sedis gratia episcopo Modrusiensis familiari et prelato nostro domestico necnon in Sclavonia ultra Cuppam mare versus ac Croatia et Dalmatia provinciis omnibusque et singulis civitatibus, insulis, terris atque locis illis subiectis et aliis eis adiacentibus sub legatione nostra comprehendis vicelegato seu locum tenti nostro generali salutem in Domino sempiternam!"; Fekete Nagy et alii 1979: 197-198.

³⁷ Astfel, legații sau vicelegații nu erau investiți doar cu predicarea cruciadei, cunoscută de obicei în istoriografie după forma reduționistă de război sfânt. Instituția cruciadei a setat modele și ierarhii în societate care erau dispuse într-un mod general în așa fel încât să poată bloca deteriorarea Christianitas din toate punctele de vedere, nu numai din punct de vedere al defensivei militare. Mai mult, acele sectoare care nu funcționau conform modelului normativ stabilit de instituție urmau a fi reformate. Un exemplu ilustrativ poate fi regăsit în rândurile documentului prin care episcopul de Modrus este investit cu statutul de vicelegat de către cardinalul Bakócz: „Insuper bonis respectibus facultatem creandi prothonotarios, acolitos, comites, palatinos, poetas, laureatos, doctores et magistros, studia et monasteria reformandi, Iudeos corrigendi et transferendi et eorum statuta reformandi necnon ligas et iuramenta ad effectum expeditionis contra Turcas dissolvendi nobis specialiter et expresse reservamus inhibentes eidem paternitati tue, ne de premissis facultatibus sic reservatis quovis modo intromittat, irritum, nichilominus et inane decernentes quiquid in contrarium forsân attemptari contingerit"; Fekete Nagy et alii 1979: 98.

³⁸ Într-un document din 3 septembrie 1513 papa Leon al X-lea, care anunța misiunea legatului pontifical Bakócz Tamás căruia i se cerea să acorde indulgențe plene în vederea participării la *sanctae expeditionis* și i se cerea strângerea *decima ecclesiarum, in usus sacri belli*, apar formule care subliniază natura defensivă a cruciadei: *cura defensionis Christianitate* sau *pro sue fide defensionem*; Fekete Nagy et alii 1979: 39; în același document: *ac defensionem contra eosdem potentissimos et perfidissimos hostes Turcas et Tártaros ac eorundem expugnationem et confusionem*; Fekete Nagy et alii 1979: 43.

contracarând eventualele atacuri otomane, sau dacă erau hotărâți să lanseze ofensiva în teritoriile ocupate și controlate de turci. Documentele vremii sunt favorabile cardinalului maghiar, înregistrând cu precădere intențiile acestuia și susținerea pe care o avea de la Sfântul Scaun. Cu certitudine știm faptul că, pentru a derula o campanie de succes, cruciații aveau nevoie de o armată semnificativă atât ca număr cât și ca strategie militară, buni coordonatori ai acesteia și resurse financiare pentru asigurarea bunului demers al campaniei și a echipării și aprovizionării într-un mod corespunzător³⁹.

Cruciada din anul 1514 a fost proclamată de către papa Leon al X-lea și difuzată în sens radial-concentric de instituțiile ecleziastice din Regatul Ungariei. Episodul proclamării și difuzării cruciadei este fundamental pentru înțelegerea funcționării instituției cruciadei și a instituțiilor care o proclamă și o coordonează. În lipsa unei interpretări istorice corespunzătoare, mișcarea poate fi înțeleasă ca o revoltă socială, după cum am mai arătat că s-a încetățenit în mentalitatea colectivă, căreia i s-au atribuit mai multe trăsături latente sau fățișe nesusținute de izvoarele vremii. Ilustrând începuturile cruciadei din 1514 și modul în care aceasta a fost difuzată, devine mult mai facilă înțelegerea proceselor ulterioare care au dus la suspendarea acesteia și confuziile și confruntările cruciaților cu autoritățile laice maghiare. Opinăm că mișcarea cruciată a cunoscut un final sedicios, însă motivațiile revoltelor ulterioare sunt departe de a fi strict sociale, legate de nedreptăți economice sau abuzuri în ierarhia Regatului Ungariei.

SURSE BIBLIOGRAFICE

- Alphandéry, Paul; Dupront, Alphons, *La Chrétienté et L'idée de Croisade*, Édition Albin Michel, Paris, 1959.
- Barta, Gábor, *Georgius Zekeltöl Dózsa Györgyig*, în *Századok*, nr. 63/1975.
- Barta, Gábor, *Nandorfehérvár 1456*, Mora Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Borsa, Gedeon, *Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról*, în *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1991-1993.
- Cardini, Franco, *Il pellegrinaggio. Una dimensione della vita medievale*, Vecchiarelli Editore, Roma, 1996.
- Cardini, Franco, *Studi sulla storia e sull'idea di crociata*, Roma, Jouvence, 1993.
- Damian, Iulian Mihai, *Ioan de Capestrano și Cruciada Târzie*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.
- Eötvös, József, *Magyarország 1514-ben*, Kriterion, București, 1978.

³⁹ Norbert Tóth (c) 2015: 33.

- Eötvös, József, *Magyarország 1514-ben*, Móra, Budapest, 1978.
- Eötvös, József, *Magyarország 1514-ben*, Szépirodalmi, Budapest, 1974.
- Fekete Nagy, Antal; Kenéz, Victor; Solymosi, László, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Fraknói, Vilmos, *Az 1514-iki porlázadás történetéhez*, in *Századok*, 1872.
- Ganoczy, Antonio, *Episcopi Varadiensis Fide Diplomatum, Episcopi Magno – Varadiensis*, Tom. II, Typis Josephi Gerold, Michaelis, *Aulae Imperialis Typographi*, Viennae Austriae, 1776.
- Georgii Sirmiensis Epistola de perdicione regni Hungarorum*, Kiadó Wenzel G. MHH, Scriptorum, vol. I, Pest, 1857.
- Gergely, Sándor, *Dózsa György*, Athenaeum, Budapest, 1945.
- Gergely, Sándor, *Dózsa György*, Athenaeum, Budapest, 1950.
- Gergely, Sándor, *Dózsa György*, Szépiroda, Budapest, 1954.
- Gergely, Sándor, *Dózsa György*, Szépiroda, Budapest, 1960.
- Gergely, Sándor, *Dózsa György*, Szépiroda, Budapest, 1966.
- Hevesi, Sándor, *Görögtűz/1514*, Athenaeum Irodai és Nyomdai R-T, Budapest, 1921.
- Hitchins, Keith, *Historiography of Countries of Eastern Europe. Romania*, in *American Historical Review*, vol. 27, 1992.
- Housley, Norman, *Crusading as a Social Revolt: The Hungarian Peasant Uprising of 1514*, in *Journal of Ecclesiastical History*, vol. 49, nr. 1/1998, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Illyés, Gyula, *Dózsa György*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1956.
- Istvánffy, Miklós, *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*, publicatâ la Köln, 1622.
- Jenő, Szücs, *A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága*, in *Levéltári Közlemények* 43/ 1972.
- Jókai, Mór; Winkler Gábor, *Barangolás az operák világban*, vol. I, Tudomány Kiadó, Budapest, 2003.
- Kiss, Gergely, *Király egyházak a középkori Magyarországon*, Pécsi Történettudományért, Pécs, 2013.
- Kulcsár, Péter (szerk.), *Krónikáink Magyarul III/1*, Balassi Kiadó, Budapest, 2006.
- Luczenbacher, János, Almási Balogh, Pál (szerk.), *Tudománytár, A Magyar Tudós Társaság, A Magyar Király Egyetem Betüivel*, Buda, 1841.
- Márki, Sándor, *Dósa György (1470-1514)*, A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Budapest, 1913.
- Mâciu, Mircea, *Cultura și istoriografia românească sub semnul axiologiei*, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Moisa, Gabriel, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească-1965-1989*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
- Nemeskürty, István, *Őnfia vágta sebét*, Magvető, Budapest, 1975.
- Nemeskürty, István, *Őnfia vágta sebét*, Magvető, Budapest, 1980.

- Nemeskürty, István, *Önfia vágta sebé*t, Magvető, Budapest, 1983.
- Nógrádi Gábor, *A mi Dózsánk*, Móra, Budapest, 2014.
- Pascu, Ștefan, *Contribuții noi privitoare la răscoala țărănilor din 1514 în Transilvania*, în *Studii. Revistă de istorie*, nr. 8/1955.
- Sarbak, Gábor, *Gyöngyösi Gergely, 1472-1531: Correctio correctionis*, în *Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, Budapest, 2010.
- Sárközi, György, *Dózsa. Történelmi Dráma*, Kelet Népe, Budapest, 1939.
- Szabó, Pál, *A nagy temető*, Szépirodalmi, Budapest, 1954, Kossuth, Budapest, 1972.
- Székely, János, *Dózsa*, Irodalmi, Budapest, 1964.
- Székely, János, *Dózsa Kriterion*, București, 1989.
- Tóth, Norbert (a), *A keresztesek útja Budától Nagylakig*, în *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*, nr. 50/ 2015.
- Tóth, Norbert (b), *Az apátfalvi-nagylaki csata*, în Tóth Norbert, Neumann Tibor (szerk.), *Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról*, MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2015.
- Tóth, Norbert (c), *Az 1514. márciusi országgyűlés, Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig*, în Norbert Tóth és Tibor Neumann (szerk.), *Keresztesekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*, Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések, Budapest, 2015.
- Turcuș, Șerban, *Sinodul general de la Buda, 1279*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.
- Varga, Szabolcs, *Szlavónia 1514-ben*, în Tóth Norbert, Neumann Tibor (szerk.), *Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról*, MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont Történettudomány Intézet, Budapest, 2015.

Sitografie:

http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm